

Стеван Д. Јовићевић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

ШТА ЈЕ ТО УМЕТНОСТ ТУМАЧЕЊА?
(Tihomir Brajović, *Tumačenje lirske pesme*. Akademska
knjiga, Novi Sad, 2022, 251 str.)

И поред најбоље воље да, следећи снажан логички импулс новокантовске провенијенције, ово писање отпочнем такорећи *in medias res*, тешко да то могу учинити а да претходно барем за тренутак не оживим једно драго сећање.

Када је пред освит пролећа 2018. године, тада још увек као полазник основних студија, требало да одаберем изборни курс који ћу похађати у текућем семестру, осетио сам како сам се најједном нашао у неприлици. Заједно са својом колегиницом и још од првих студијских дана најбољом пријатељицом Анђелом Ђукић, уз коју од почетка мисаоно зрелим и ставам, обично бих дилеме око предметних спискова успевао да разрешим без већих мука; принцип по којем смо се при одабиру одувек руководили био је крајње једноставан: определити се за оно што верујемо да ће нам највише користити, без обзира на одвраћања дежурно забринутих колега и евентуалне потешкоће у концепцији полагања испита. Овога пута, међутим, ствари су одиста нешто неповољније стајале по нас. Како наш субјективно успостављени критеријум *корисно-занимљивог* више нисмо могли да применимо – све предмете који подлежу том критеријуму мислили смо да смо већ били одслушали – избор пред којим смо се затекли био је прилично незадовољавајућ.

* stevan.jovicevic.96@gmail.com

„Проучавање књижевног дела II”, како је тада гласила прва половина назива курса који ће нас, то ћемо касније са сигурношћу знати, неповратно изменити, била је насловна одредница довољно интригантна да привуче пажњу двоје младих људи заинтересованих за тумачење засновано на увидима што проистичу из непосредног сусрета са књижевним текстом. Са накнадним открићем друге половине назива курса: „увод у читање модерне поезије”, већ се могло говорити и о ентузијазму. Испрва чудесно закривено, име предавача које смо најпосле били прочитали није нас поколебало ни после краће конверзације са нешто упућенијим студентима, који су нам обазриво, као да их неко прислушкује, назначили како је професор Брајовић одвећ захтеван и како би, следствено томе, можда било паметније да своју радозналост уштедимо за познији ток студија. Додатно охрабрени присуством новопридошле знатижељне колегинице, закуцали смо на врата кабинета 46, оптерећени још само недоумицом око тога како ће се, с обзиром на број пријављених кандидата, одвијати настава. Да ли зато што му је, као проучаваоцу од заната и вишедеценијског предавачког искуства, читалачка глад страсног младог бића напросто морала бити блиска, или већ захваљујући нечем сасвим другом, тек имао сам утисак да је професор у нашим очима намах препознао решеност да се са њим учестало налазимо. Премда нас је било свега троје, он је одлучио да нас, упркос факултетским узусима, уместо што би наставу изводио факултативно, према потреби, редовно окупља и прослеђује нам одговарајуће материјале пред свако ново виђење.

И даље живописно памтим фигуру професора који нас је читаво једно лепо пролеће, увек са текстом лирске песме пред собом, марећи за сваки детаљ, поступно, онако како је то иначе својствено његовој минуциозно спровођеној интерпретативној пракси, уводио у све тајне ваљаног тумачења модернога песништва. Моја интимна радост због оновремених десетак предавања која смо имали и после којих више није било могуће на исти начин читати и разумевати какву лирску творевину бескрајно је увећана околношћу да је садржај који он годинама уназад студентима усмено посредује сада и текстуално доступан. Још бих једино желео да верујем, и тиме ову евокацију закључујем, како је могуће, па макар то била и само лажна, но бићу захвалном на приуштеној размени увида ипак значајна утеха, да размишљања и нас троје студената симболично, у изведенном смислу улазе у састав најновијег професоровог научног остварења, отвореног управо текстом у којем се полази од схватања поткрепљених пре свега колективним, чак емпиријски, путем разговора проверљивим искуством везаним за поимање разлике између феномена читања, разумевања и тумачења.

Објављена почетком године у издању „Академске књиге”, тачно три деценије након што се из штампе појавио његов академски првенац *Контроверзни метатекст*, студија *Тумачење лирске песме* четрнаесто је по реду, ако притом изузмемо један избор начињен из савременог песништва, научно остварење Тихомира Брајовића, што већ довољно сведочи о изузетној стваралачкој продуктивности овог универзитетског професора, али и ревносног књижевног историчара, теоретичара и критичара. Мада је, како бројни примери његових текстова показују, своју аналитичку пажњу досад поклањао сваком од три књижевна рода, реч је о аутору за чији је сензибилитет, то није тешко запазити, посебно пријемчива поезија – најшире и најуже схваћени модуси лирског певања и мишљења.

Но, рецентна студија Тихомира Брајовића унеколико има необичан статус. Надовезујући се на шест његових раније публикованих књига у којима се он мање, више или, што је најчешћи случај, у целости бави српским песништвом (пред)модернога доба, не запостављајући, без обзира на то јесу ли посреди поетички огледи или пак засебне интерпретације одређених поетских творевина, јужнословенски и европски контекст, она долази као логичан наставак његових истраживачких преференција, као плод научног напора да се изнова расветле дубине генолошки оделитог модуса књижевног изражавања који се са много разлога може узети као парадигматичан. Са друге стране, ако се има у виду да, реалистично посматрано, студије оваквог квалитета бивају написане веома ретко, није могуће не држати је за посве апартну, баш као што ни њену коначну реализацију, чак и када је реч о аутору од ког имамо висока очекивања, није могуће држати за нешто што је уобичајено. Тема ове књиге, јединствене не само у српској него и у регионалној науци о књижевности, прецизно је садржана у њеном наслову, а њен основни циљ, према свим објективним критеријумима позитивно остварен, састоји се у томе да се, крајње недоктринарно, понуди нека врста пропедеутичког, скоро уџбенички прегледног, али исто тако и ексклузивног знања употребљивог приликом интерпретативног приступа поезији.

Четрнаест комплементарно устројених поглавља ове студије, где је свако посвећено тек једном од могућих аспеката тумачења песничкога текста, изничу на темељу исте заокупљености, која би се, у најкраћем, могла изложити следећим питањем: како најуспешније разумети, а онда и јасно, теоријски утемељено и логички уверљиво, текстуално експлицирати оно што нам лирска песма говори? У намери да покаже шта то изистински представља читалачки сусрет са песмом, односно у чему се препознају ограничења, донети и, напослетку, доприноси књижевноаналитичког

захвата који, строго одбацујући академске поштапалице и критич(арс)ко околишање, треба да приведе разумевању значења запретана у поетскоме плетиву, Т. Брајовић се приклања методу који изванредно мири невелику али ипак постојећу, класичну колику и савремену, литературу о тумачењу лирике и лична, готово у потпуности аутентична решења. Тај метод не проистиче нужно нити из једног конкретног теоријског усмерења или школе мишљења, напротив: његова основна вредност, оно због чега се са пуним правом може сматрати иновативним, почива на томе што, баш како је поднасловом студије донекле и сугерисано, у себи сабира продуктивна својства целокупног модерног књижевнотеоријског промишљања. Тиме се, када су у питању видови поимања и лирике и књижевности уопште, премошћује навелико познати јаз између „продукцијско-конструкцијске парадигме”, тачније формалистичко-структуралистичког правца и њему сродних приступа, и „рецепцијско-лекторске парадигме”, под коју се могу подвести сви модалитети рецепционистички оријентисане критике.

Ако би требало издвојити идејно језгро овог научног рукописа, неку врсту везивног ткива које му, на концу, обезбеђује методолошку кохерентност, онда би то засигурно било вишеслојно инсистирање на уважавању *интерсубјективности*, својства којим су, према мишљењу аутора, пресудно обележени и добро читање и разумевање и тумачење. Како би оправдао уверење да најважнији квалитет тумачења лежи у плодотворном укрштању „текстуалне” и „интерпретативне субјективности”, уверење да би, друкчије казано, тумачење требало да буде „креативно-интелектуални дијалог између песме и тумача”, при чему треба истаћи да је ова књига сва у знаку мирeња крајности и покушаја да се усвоји оптимално интерпретативно гледиште, Т. Брајовић за потребе свог аналитичког поступка предлаже два појмовна конструкта посредством којих и на практичном, што ће рећи и на плану научне терминологије, а не само у теоријском смислу, на плану размишљања, демонстрира могућност учинковитог прожимања *скрипторске* и *лекторске* перспективе.

Скрупулозно напомињући којим је све изворима из литературе о теорији интерпретације њихово изналажење било подстакнуто, он појмове *интерпретативног фокуса* и *лирске доминанте* – од којих први изискује интуицију и односи се на својеврсно смисаоно жариште песме, на оно, дакле, што се рецептивно генерише и не мора стриктно да буде графички референтно, а други налаже уочавање онога што је текстуално евидентно и што, већ у зависности од одређеног примера, „добија креативно претежну и лирски изразиту функцију” – првенствено уводи у сврху прибављања адекватног решења за опис онога што се дешава у процесу разумевања и

тумачења лирске песме. Тако се аутор ни овде, баш као што је то случај и са неким другим, ништа мање иновативним деловима студије, где се, рецимо, уместо о *песничкој слици* и *субјект-објект* релацији, говори о *имагинативу*, *лирском адресанту* и *лирском адресату*, не задовољава општеприхваћеном, у основи херменеутиком инспирисаном метафором круга као решењем за опис поменутог дешавања, него се, имајући у виду логику разумевања са којом је рачунао Умберто Еко када је писао о *енциклопедијском* моделу организације знања, опредељује за метафору лавиринта. И то „обрнутог” лавиринта, таквог где је почесто највећи изазов пронаћи најподеснији улаз, то јест домишљато укорачити у замршени скуп одаја кроз које би поступак тумачења даље могао да води.

Интерпретативни фокус и *лирска доминанта* непосредно су везани за дилему око иницијалног приступа тумачењу, за детекцију средишта из којег ће се оно потом развијати, а како је питање отпочињања интерпретације једно од кључних, у првом реду стога што је њиме условљен и сам начин одвијања и финални исход читавога поступка, ови појмови заиста представљају незаобилазне оперативне алатке. Отуда не чуди што их, попут своје „личне карте” или потпуно особеног печата, Т. Брајовић непрестано користи, ма шта да се у датоме тренутку нашло у центру његове аналитичке пажње. У пракси тумачења ови појмови најчешће се, како нас он обавештава, појављују као комплементарни и међусобно корективни, што значи да један од њих углавном служи за поузданије уочавање овог другог, али исто тако њихов однос може задобити и другачије видове, па се тако може догодити да се – и то изврстан избор песама подвргнутих интерпретацији еклатантно показује – ови појмови преклапају, или да пак уопште не буду компатибилни, да се разилазе, истичући посве различито димензиониране чиниоце песме. Међутим, иако се то не наглашава, прилично је јасно да у долажењу до плаузибилних резултата једног тумачења интуиција и креативност заузимају знатно повлашћеније место него што би то аутор можда желео да призна. Покривајући широк лук од Бранка Радичевића па све до Новице Тадића, четрдесет и једна бриљантна интерпретација из ове студије потврђује да је ваљано тумачење уметности, сходно аналогiji са књижевношћу, у којој, као што знамо, оно што се саопштава није ништа значајније од онога *како* се то саопштава, капацитарно да сасвим неосетно прерасте у праву уметност тумачења.

Будући да је метод тумачења лирске песме за који се овде пледира начелно недоктринарно постављен – спреман за свако уважавање, изразито дијалошки настројен, Т. Брајовић заправо све време предлаже тек један од могућих, мада несумњиво комплетни, интегралистички интерпретатив-

ни приступ – томе методу тешко да ишта може бити замерено. Похвале, напротив, ниуколико не би требало да изостану, поготову ако се узме у обзир да аутор себи намеће врло тежак задатак, а то је да пронађе какву општеприменљиву, безмало математички прецизну формулу за дешифровање онога што је хотимично и парадигматично загонетно. Он у томе умешно истрајава, и као и сваком проучаваоцу од поверења, који снажно аргументује своје одговоре на запитаност изазвану с почетка сусрета са песмом, и који, разуме се, својим аналитичким захватом верно посведочава кохерентност текстуалне целине којој приступа, увек му полази за руком да изрази оно што је блиско доживљају и искуству већег броја читалаца. У томе се, наравно, огледа истинска мера кредибилног тумачења, које никада не остаје усредсређено само на један сегмент поетскога текста него стално тежи разумевању целине.

Према тзв. *холистичком становишту* које Т. Брајовић заступа, а које налаже да се никада не сметне с ума чврста повезаност песничке форме и садржине, нити један моменат у тексту или у његовом разумевању није важан по себи, већ своју функцију остварује тек у склопу шире заснованог контекста. И када, осврнимо се само на нека места из студије, открива какве све значењске кореспонденције могу да образују наслов и „тело” песме; када разматра феномен *семантизације форме* или стилске поступке дочаравања прећутаног и изостављеног; када, пре свега захваљујући бројним могућностима употребе *прозопопеје* у лирском говору, поезију чита у светлу наратологије – он поменути контекст ни у једном тренутку не пренебрегава. Пишући лекторски самосвесно, у исти мах белетристички сугестивно и са неприкосновеном књижевнанаучном акрибичношћу, без сувишка теоретисања, које, нарочито у склопу постструктуралистичког таласа, неретко служи искључиво за импровизацију и, како се у књизи умесно примећује, једну врсту замарајућег и самосврховитог критичког егзибиционизма, успева да у исти мах буде користан и занимљив. Његово обрушавање на механичко и каткад надасве непродуктивно служење теоријски инвазивним појмом *лирског субјекта* и развејавање илузија о *херметичној* и *ангажованој* песни прави су примери одлучности да се сваки пут изнова померају границе тумачења.

Својом бескрајном тежњом за аналитичношћу, оплемењеном силовитим креативним импулсима, Т. Брајовић улива веру како у могућност *науке* о књижевности тако и у саму књижевност, у њену снагу и симболички потенцијал. Он је од оних проучавалаца који непрестано „приносе жртву”, који неуморно и прегалачки делају, а чија су дубинска перспектива из које на одређено дело гледају и напор да одгонетну смисао текста

дословце компатибилни са оном рељефношћу перспектива коју већ као читаоци наслућујемо и у самом литерарном остварењу. Он се не задржава превише на ономе што о делу скоро свако зна, не настоји да прибере архивску грађу и пружи увид у историјат тумачења неког текста – он је уметник који располаже инвенцијом и трага за коначним Смислом, неморни мислилац усредоточен на сазнајни процес, ревносни аналитичар чија реч има завидну тежину.

Поред упоришних књига из домена теорије и интерпретације лирике, каква је једним својим дѐлом Штајгерово *Умеће тумачења*, у новије време постоји још свега неколико студија сличне тематике. Оне су углавном писане на енглеском или немачком језику, и ниједну од њих професор Брајовић не пропушта да спомене, чиме показује висок степен информисаности о актуелним токовима у области коју изучава. На јужнословенском простору пионирска по својој врсти, студија *Тумачење лирске песме* представља изузетан допринос на пољу проучавања поезије, подједнако у погледу теорије као и у погледу интерпретативне праксе, и она зацело може користити великом броју читалаца заинтересованих за овај тип литературе. Да је написана на енглеском језику, и да су за поткрепљење интерпретативних увида и закључака бирани, рецимо, репрезентативни примери из немачке, француске или англофоне књижевности, она би, у то нема сумње, била обавезно стручно штиво на свим реномираним, глобално познатим и признатим департаманима за књижевност. Но, тиме што је написана на српском и што су за интерпретацију узети примери из књижевности која је, по природи ствари, ауторовом језичком осећању најближа, она баш ништа не губи ни на лепоти ни на значају. Модерно српско песништво ни у ком смислу не заостаје за било којим другим светским песништвом, а када му се посвети један од највештијих и најреспектабилнијих проучавалаца које наша наука данас има да понуди, онда са извесношћу можемо знати да је оно и даље у добрим, веома добрим рукама.